

IZVOR KOJI UVIRE U SEBE

Raičkovićeve beleške o Poeziji

Dušica Potić

1.

Celina opusa Stevana Raičkovića otkriva kompletnog i kompleksnog autora: poezija, poema, pesme u prozi, književnost za decu — i bajke i priče, poneki prozni zapis, te prevodilački i esejiški rad. Različitošću modela govora svedoči o Raičkovićevoj sklonosti ka produbljivanju fenomena lirike, na tipično modernistički, eksperimentalni ili teorijski način. Jezgro njegovog stvaralaštva je lirika. Ostale aktivnosti tek su komplementarne. Korespondirajući sa osnovnom stvaralačkom linijom (= poezija), one ista motivaciona i idejno-emotivna žarišta transponuju u okvire različitih žanrovskih obrazaca. Prevodnu poeziju odlikuje stvaralački senzibilitet sličan njegovom, koji se kreće na liniji preklapanja misaonog, deskriptivnog i narativnog pesništva. Tako se samo varira primarni, lirski iskaz. Ukazuje se na različite aspekte i različite oblike poezije, na granice poezije i izmicanje tim granicama.

Esejistika, takođe sekundarna delatnost Stevana Raičkovića, ima posebnu poziciju unutar njegovog dela. Samostalnjija je i manje podređena njegovom pesništvu. Komunicira sa njim tek posredno, utoliko što promišljajući liriku uopšte pesnik govori i o svom stvaralaštvu. Proizašle iz stavova poeziji jednog pesnika, Raičkovićeve poezija i esejistika ih podjednako snagom dokazuju. Autorova razmišljanja o književnom stvaranju mogu ali i ne moraju da se poistovete sa njegovom poezijom. Ponegde postoji podudarnost između ove dve Raičkovićeve spisateljske orijentacije. Poezija i esejistika potvrđuju jedna drugu. Ali ponekad, kao da je Raičkovićeve eksplicitna misao o književnosti nastajala nezavisno od njegovog dela. Gotovo da su to dve odeljene grupacije, koje ne povezuje druga spona osim činjenice da se obe bave pesništvom. Raskorak treba shvatiti kao stvaralačko istraživanje poetske materije, traženje umetnika za izrazom, ne kao nedoslednost u njegovom shvatanju poezije. No, bez obzira na sličnosti i razlike, kritički tekstovi Stevana Raičkovića podjednako su vezani za njegovo viđenje literature kao i njegovo umetničko stvaralaštvo. Ističu ono što je za njega bitno u poeziji. Paralelno sa ovom dimenzijom, Raičkovićeve kritički napisi imaju sadržaje koje treba da ima kritika kao takva. Dvostrukost funkcije izdvaja je iz konteksta isključivo kritičke delatnosti i dovodi korak bliže stvaralaštvu samom, ali i odvodi korak dalje od apsolutnog podređivanja lirici.

Poetika Raičkovićeveg dela je celovit, osmišljen i zaokružen sistem, koji ima svoje razvojne linije. Njegovo pesništvo odgovara na probleme lirskog stvaralaštva i savremene poezije na svoj, imanentan način — stihom i načinom na koji je osmišljen.¹ Tradicionalno i moderno, problemi slobodnog i vezanog stiha, funkcija pesničke slike, ritma, refleksivni i emotivni elementi pesme, tek su neki od tih momenata. Na njih će se Raičković vraćati i u esejima, naročito u tekstovima koji posmatraju poeziju sa analitičkog aspekta. Razmišljajući o delu pojedinih pesnika, najviše se zadržava na tim momentima, i ukazuje na njihov značaj u strukturi pesme. Jedan paralelni tok njegovog umetničkog stvaralaštva, tek naznačen na početku, da bi vremenom postao gotovo opsesivan, je pesnikov dijalog sa poezijom. U tim stihovima transponuje neke aspekte svog viđenja poezije, uglavnom odnos poezije i pesnika, te odnos poezije i spoljašnjeg sveta.² Lirika je, po Raičkoviću, ne odvojiva od svog autora i njegovog života. Pesma nastaje iz nemira u pesnikovom biću. On joj, zato, kao žrtvu, podređuje svoju egzistenciju. Ovaj aspekt eksplicitnije je razradio u proznim delovima *Zapisa o crnom Vladimiru*,³ potvrđujući iste stavove. U odnosu na spoljašnji svet, pesnik ima zadatak da nagovesti njegovu suštinu, da iskaže njegove sadržaje. Raičković peva o (ne)možnosti lirike da posreduje svet, da izade izvan sptvenog bića. Na taj odnos osvrće se i u kritičkim tekstovima, na primer, analizujući Kulenovićevu *Ševu*: »Ono što nije moglo da se probije kroz ljudska usta, procijukalo je kroz grlo ptice. Skender Kulenović je ovaj nemuštiji govor preveo na jezik poezije.«⁴

Poetika Raičkovićeveg dela, kao i stihovani dijalog sa poezijom, bitni su za ovaj kontekst jer razotkrivaju njegovu (brižljivo skrivanu) sposobnost da o literaturi razmišlja i sa aspekta koji nije tipičan za umetničko stvaralaštvo. U tom smislu su u raskoraku sa njegovim esejiškim radom. Paradoksalno, ispostaviće se da je pesnik eksplicitnije istakao svoje stavove o književnosti implicitnom poetikom stihova, nego u esejiškim napisima. A eseji imaju tu prednost da literaturu obuhvata šire i tretiraju veći broj stvaralačkih problema — i one sa kojima se u svom stvaralačkom radu suočavao, i one sa kojima su se suočavali pesnici koje je promišljao.

2.

Raičkovićeve esejiški rad, budući da ima podređen položaj unutar njegovog opusa, nevelikog je obima. Karakterišu ga dve orijentacije — kritička i teorijska (uslovno rečeno). Prvi obuhvata kritičke napise u koje se uključuju i kritičke beleške, zapisi i nekrolozi. Druga linija promišlja opštije probleme pesništva i pesničkog stvaranja. Ovoj grupi pripadaju i razmišljanja o prevodenju poezije, jer se odnose na iste poetičke probleme. Kritički rad i književni pogledi nisu strogo odeljeni u konkretnim tekstovima: »Jer, reći o stihovima jednog liričara — koliko god se mi klonili ili otimali od toga — povlače za sobom i čitavu priču o lirici.«⁵ Tako Raičković, razlažući karakteristike liričara, paralelno govori i o svojim shvatanjima umetnosti i poetičkih problema kojima se bavi, te ih postavlja na jednu opštiju ravan nego što je primer pojedinačnog autora. I obrnuto, njegova »teorijska« misao istovremeno je i (prečutna) apoteoza jedne vrste lirike i njenih predstavnika, a (prečutna) negacija onih drugih. Primera radi, ističe da Rakić, osim kratkotrajne popularnosti njegove patriotske lirike, nije dovoljno priznat. Ovu zanemarenost objašnjava (pre)velikom uticajem rodoljubive poezije, koja je u nas kako nezaobilazno merilo vrednosti tako i nezaobilazni motiv pevanja. To je istovremeno i zamerka našoj kulturnoj sredini koja, obuzeta herojskim etosom, nema razumevanja za artizam, te onim književnicima koji joj se povinuju. A primedba o »sto godina samoće Milana Rakića« već je veoma bliska larpurlartizmu, te modernističkom zahtevu da se zadaci umetnosti iscrpljuju unutar njenog vića.⁶

Sa takvim konotacijama često se govori i o autentičnom i istinskom pesništvu, pa i o mitu o poeziji. Kao i za Raičkovićeve liriku, i za oba aspekta njegovog esejiščkog rada ključno je da se bave poezijom: različitim oblicima poezije i varijacijama tih oblika, granicama poezije i izmicanju tim granicama.⁷

Raičkovićeve stav prema kritici je negativan, a donekle i paradoksalan. U predgovoru za prvu⁸ i pogovoru za drugu knjigu,⁹ sugeriše se da je za njega kritika dosadna. Kasnije se javlja potreba da i sam nešto kaže o pesništvu i pesnicima. Razrešenje ove protivrečnosti je njegova kritika, koja bi trebalo da predstavlja primer zanimljivog kritičkog teksta, a zadovoljila bi suštinsku potrebu pesnika da govori o poeziji. Raičković često ističe ograničenja mogućnosti i dometa književne kritike: »Kada je reč o lirici, teška je već i sama pomisao: usuditi se i stati kao poslednjim između čitaoca i njegovog doživljaja. A ako se već mora biti tu negde u njihovoj blizini, bolje je onda ostati malo postrance i ako se to ikako (preko hartije) može: pokušati poluglasno, kao za sebe, ispričati svoje iskustvo sa onom lirikom pred kojom se čitalac tek nalazi.«¹⁰

Zasnivanje kritike na doživljaju poezije posledica je Raičkovićeve teze o njenju neuhvatljivoj biti, shvatanja da se ona bazira na tajnama a egzistira kao varka.¹¹ Kritika nema sposobnost da pronikne u njenu skrivenu suštinu.

Zagonetno biće pesništva nije dostupno racionalnom mišljenju. Otuda i često ograđivanje od naučne kritike i insistiranje na interpretativnom modelu koji se oslanja »najviše na lični utisak i doživljaj.«¹² Za poeziju su karakteristični »nevidljivi mehanizmi«, oni »koji se bave baš takvim elementarnim osobinama pesme, koje od prvog trenutka kucaju na čula čitaoca«¹³ i na njegovu intuiciju.¹⁴ Pri prvom susretu sa lirikom Izeta Sarajlića je »blesnula u meni ona retka, plavičasta varnica, po kojoj sam prepoznavao svaki svoj izuzetni dodir sa poezijom.«¹⁵ Za Raičkovića nisu sporni »znanje i teorija«, ali je naučni pristup nemoćan pred iracionalnim osećajem za estetsko.¹⁶ Ako je ikakvo tumačenje uopšte moguće, najpribližnije bi mu bilo čulno poniranje u čulni svet poezije, pokušaj da se »ona retka, plavičasta varnica«, makar i na neadekvatnom jeziku kritike, podeli sa drugima.

Posledica ovakvih stavova je Raičkovićeve kritika. Budući da insistira na iskazivanju ličnog doživljaja, može se reći da je u osnovi impresionistička. Raičković između sebe i lirike ne postavlja posrednika. Odstupa od svakog teorijskog učenja koje bi pretendovalo na naučno objašnjenje fenomena lirike. Njegovo kritičko polazište nije stanovište nekog teorijskog sistema, već stanovište umetnika, zasnovano na neposrednom kontaktu sa delom. A kako je ne odlikuje naučno mišljenje, za Raičkovićeve kritiku je karakteristično i izmicanje pred uskostrukom terminologijom. Autor je zasniva na isključivosti ličnog odnosa, kao prezentiranje utisaka. Osećaj je neophodan uslov za svako — pa i ovako posredno — bavljenje umetnošću, ali ne i dovoljan za književnu kritiku. Za nju je podjednako važna i racionalizacija tog osećaja, proces kojeg se Raič-

1. Immanentna poetika Stevana Raičkovića izlazi iz okvira ove studije. Povodom nje upućuje se na: Vuk Filipović, *Poezija i poetika Stevana Raičkovića*, Priština, 1977. Kritičke i esejiističke tekstove pesnik je sakupio u tri knjige: *Beleške o poeziji*, Novi Sad, 1978, *Portreti pesnika*, Beograd, 1987, i *Dnevnik o poeziji*, Beograd, 1990. Pored toga, razmatraju se i predgovor knjizi i pojedinačnim poglavljima u *Pesmi tišine*, Beograd, 1981, te predgovor i komentari u knjizi *Suvišna pesma*, Beograd, 1991. Dva teksta pesnik nije obuhvatio knjigama — nekrolog Vasku Popi, *Književne novine*, XLVI, 812, Beograd, 1991, i *Sponen na Slavu Bogojevića*, *Politika*, LXXVIII, 27988, Beograd, 1991. [kuriozitet u izboru slikarstva kao teme teksta ponovo dovodi do — poezije].

2. Za ovaj aspekt Raičkovićeve poezije upućuje se na dva teksta Vuka Filipovića: Raičkovićevo distanciranje od pesme, *Stremljenja*, XXI, 4, Priština, 1980, str. 144-145, te *Prizivanje i odbijanje reči u poeziji Stevana Raičkovića*, *Studije i ogledi*, Priština, 1985, str. 160-180.

3. Beograd, 1971.

4. *Beleške o poeziji*, str. 23. Svi kurzivi u ovoj studiji pripadaju Stevanu Raičkoviću.

ković u najvećoj meri kloni, iako će pokazati da mu nije sasvim stran. A kako je pesništvo svrstao među tanane i racionalne delatnosti ljudskog duha,¹⁷ nije ni htio da ga posmatra sa aspekta koji bi bio potpuno stran njenj prirodni.

Ovakav odnos Stevana Raičkovića prema nauci o književnosti odrazio se i na njegove kritičke napise. Razmišljajući o pesniku, Raičković obično postavlja jednu globalnu hronološku okosnicu. Sledeći razvoj tog književnika u vremenu, najčešće prati njegove stvaralačke faze, ističe bitne pesme i stihove, promišlja elemente strukture pesme na konkretnom primeru. Pokušava da prodre do ključne osobine te lirike, kao što je pomenuta dosetka o Raičkoviću usamljenosti, koja daje smernice toku kritičkog teksta. Nezaobilazni momenat je postavljanje pesnika u književno-istorijski kontekst. Raičkovićeve razmišljanja o literarnom pravcu u okviru kojeg se javio njegov »predmet«, o njegovom odnosu prema tradiciji i modernijim strujanjima, te mestu tog pesnika u književnosti. Skicira i poredenja sa drugim autorima i delima, da bi pokazao šta je za njega karakteristično i originalno. Kao kritičar, najviše insistira na autentičnosti i originalnosti jednog pesnika i njegovog pesničkog dela.

Neretko se priseća i anegdota iz života nekog književnika, pokušavajući da uspostavi vezu između dela i tvorca. Ovi »portreti pesnika« se nadovezuju na stav o poreklu pesme.¹⁸ Biografski metod je izgubio renome u savremenoj nauci o književnosti, ali Raičković nema naučnih pretenzija. On samo želi da izloži svoj doživljaj pojedinih liričara i, posredno, svoje književne poglede. Njegova kritika je puna memoarskih beleženja, koja ne moraju biti relevantna za tumačenje ali su dragoceni podaci o kulturnim kretanjima i duhovnoj klimi u nas, te njihovom odrazu na jednu generaciju srpskih pesnika. Najčešći Raičkovićevev kritičarski postupak je obrazlaganje svog doživljaja, što ima za posledicu razvijanje asocijacija i poredenja, a ne nekog određenog sistema mišljenja. U krajnjim instancijama, njegova kritika je negiranje sistema. Još jedna njena osobina, stoga, jeste da nagoveštava više nego što jasno ukazuje, sluti više nego što prosuduje, grana pesničke slike umesto da tumači pesničku reč.

Hronološki sled i izdvajanje ključne osobine, u početku, bili su slab okvir, koji nije mogao da zadrži rezudenu, asocijativnu i impresionističku misao pesnika. U Raičkovićevoj »kritičarskoj karijeri«, međutim, usledila je jedna pozitivna promena. Njegovi kasniji tekstovi odlikuju se većom disciplinom, i dostižu čak remek-dela srpske impresionističke kritike, koja je uspela da lični doživljaj izdigne do celovitog i kompetentnog pogleda na pojedine liričare, pridružujući tim kvalitetima i lepotu jezika i stila. Kao što od teorije ne polazi, pesnik ne želi da, na kraju, svoju kritiku podredi nekom učenju. Rdi je je podređuje poeziji. Odsustvo naučne aparature i naučnog pristupa ne može mu se zameriti. Njegov cilj je drugačiji. Raičković ne sledi unapred postavljeni zadatak, koji lirika treba da potvrdi. Za njega je bitna autentičnost pristupa književnom tekstu, što kritiku dovodi u blisku vezu sa njim. U neposrednom kontaktu sa živim poetskim tkivom i kritičar ima povoljnu mogućnost da, pomalo, i sam bude pesnik.

Ne insistirajući na normativističkim tezama, tipa kakva poezija treba da bude, a otvarajući se za sve ono što poezija jeste, kritički radovi Stevana Raičkovića ne pokazuju striktnu metodološku ujednačenost. Unutar jednog globalnog i elastičnog poimanja pesništva, koje od njega zahtevaju samo jedno — da bude umetnost, kritike o pojedinim autorima razlikuju se među sobom koliko i oni sami.

Ali je, zato, istančanim »čulom«, potpomognutim iskustvom pevanja, pesnik uočavao i ponešto što razumski metod kritičara nije primetio. A nekonvencionalni jezik Stevana Raičkovića, osim lepote i čitljivosti kazivanja, ima i jednu funkcionalnu osobinu. Pomogao je da se čitačevoj svesti približe i neki elementi pesme, kao što je problem ritma, o kojima je inače teško konvencionalno a popularno pisati. Uprkos činjenici da negiraju književnu kritiku, Raičkovićeve radovi iz ove oblasti je, ipak, afirmišu.

3.

Razmišljanja Stevana Raičkovića o literaturi usmerena su, prevashodno, na poeziju. Pisce kojima se, kao kritičar, bavio odlikuje jedna zajednička osobina — svi su oni liričari. Opredeljenje za lirске pesnike svakako da označava i Raičkovićevev sklonost ka toj vrsti literature. On joj se stalno vraća — kao umetnik koji stvar, a izlaže i svoja shvatanja pesništva i svoj doživljaj pojedinih pesnika. O drugim književnim rodovima i drugim umetnostima retko da i govori. Kao i u kritičkim tekstovima, i u »teorijskim« se oseća ruka umetnika, što će reći da su napisani na sličan način kao i književna kritika. Autor ih nije organizovao na osnovu nekog teorijskog sistema, već na svom iskustvu stvaranja poezije. I njih odlikuje široka, impresionistička misao pesnika, te izbegavanje precizne naučne terminologije. Raičkovićevev stavovi o lirici prisutni su u oba aspekta njegove esejističke delatnosti. Rasuti po tekstovima, nisu eksplicitnije objedinjeni u celoviti pogled na književnost. Samo su izloženi, ne i obrazloženi. Pesnik ih otvoreno ne dovodi u međudodnos, tako da se jedan na drugoga nadovezuju, jedan drugoga dokazuju i tumače. Izloženo nesistematično, Raičkovićevo viđenje pesništva se rekonstruiše, traga se za njim

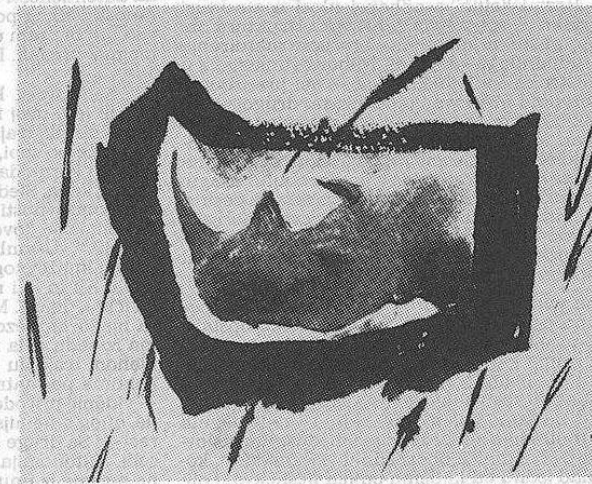
u nagoveštajima metafora, poredenja i pesničkih slika. Rekonstrukcija otkriva zajednički duh, koji ih čini jedinstvenim. Uzročnost posledična veza, iako nije eksplicirana, ima bitnu ulogu za konstituisanje poetike.

Negativan odnos Stevana Raičkovića prema književnoj kritici, kao naučnoj disciplini koja tumači poeziju, produbljuje se još jednim stavom. Dok se izložena teza odnosi na nemogućnost kritike da pronikne u suštinu lirike, i umetničkog stvaranja uopšte, sledeća više govori o prirodni pesništva nego o manjkavosti kritike. Ako i izgleda kao variranje prethodne, njena eksplikacija dače širi uvid u shvatanje poezije Stevana Raičkovića. Postavljanje kritike i lirike u poredbeni odnos omogućava da se, ukazujući na razlike, jasnije istaknu osobnosti umetničkog stvaralaštva.

Pesnik je primetio kako jedan stih može beskrajno da analizuje, da mu ugrađuje nove semantičke sadržaje, ali samo do jedne određene granice, kada uočava kako nije postigao pomak u razumevanju poetskog teksta: »u jednom trenutku, koji je uvek dolazio, neminovno sam osećao kako je u esejističkom ambijentu, ma koliko ovaj bio prostran tesno, a u kritičkoj atmosferi — zatočenički besprizivno i bezizlazno. Po nekoj neminovnoj poetskoj teži izolovani stih se vraćao u svoju okrnjevu maticu, tačno u svoje prirodno, živo ležište, iz koga je ponovo počinjao da diše, zajedno sa svojom celinom.¹⁹ Poezija, dakle, pripada samo — poeziji. Kontekst pesme je njen primarni kontekst. Ona ne može da se objasni sa stanovišta nekog drugog sistema, pa ni sa kritičkog aspekta. Tumačenje pesničkog dela, u raskoraku sa prirodom poezije,²⁰ traga za svojim smislom stihova, a ne za značenjem same pesme. Niko osim pesnika ne zna »šta je pesnik htio da kaže«. Tek u svom prirodnom okruženju, biću pesme, stihovi »bruse svoj pravi smisao«.²¹

Nameće se zaključak da se o umetnosti ne može reći istina. Postoje mnoga, ravnopravna tumačenja, ali ni jedno nije ni ispravno niti neispravno. Ne dopire do suštine ispevanog značenja. Postavljanje problema tumačenja između pesništva i kritike, Raičković se opredeljuje zaistinu pesme, koju nagoveštavaju stihovi u odnosu međusobnog rasvetljavanja. »Svaki razgovor o poeziji je samo po jedna priča ili verzija o onome što se već dogodilo ili bi se eventualno moglo dogoditi.«²² Ovaj stav, između ostalog, znači i da svako interpretiranje svodi presmu na samo onaj sadržaj koji joj je pripisan. Za razliku od jednoznačnog jezika kritike, bit poezije je višeznačnost. Raičković naravno, ne poriče kritiku u potpunosti. On samo želi da upozori na relativnost svega što je o lirici rečeno. Ne samo zato što kritika nužno sužava stihove na značenje sistema koji ih posreduje, pesništvo ima mnoštvo lica i oblika, kreativne i izražajne potencijale, koje teorijska misao ne može da dosegne. Usmerenu i sputanu objektom izražavanja,²³ nju uvek može da ospori neka nova, revolucionarna pesnička reč.²⁴ Kritika nema tu sposobnost da, ravnopravnim tempom, prati neomeđenu i beskonačnost bića poezije. Sama njena priroda opire se objektivnosti i preciznosti naučnog saznanja.

Neograničenost lirike moguća je zato što se ona ostvaruje, ponajpre, u kontekstu svog sistema. Ovaj stav dovodi se u vezu sa autorovim doživljajem poezije kao privida, sa tezom da se

Stevan Novaković

ona realizuje »na uskom prostoru među javom i među snom«²⁵ Pesništvo ne egzistira kao monada objektivne datosti. Njegovo postojanje je postojanje u jeziku, preciznije rečeno, u medijumu jednog jezika.²⁶ Izvan toga, i za njega važe stanovita ograničenja. Prevodenje poezije poredi se sa igrom akrobata, u kojoj svaka greška može da ima fatalne posledice.²⁷ Ili sa presipanjem tečnosti iz jedne u drugu posudu, pri čemu je mogućnost presipanja velika, a svaka izgubljena kapljica dragocena.²⁸ Prevodenje je promena koda, promena logike,²⁹ a prevodilac se neminovno odlučuje za jedinu moguću — logiku igre, novostvorenu pesmu.³⁰ Izloženi stavovi pružaju se u dva pravca, koji se, ispostaviće se, susiće u jednoj tački.

5. isto, str. 90.
6. isto, str. 120—129.
7. O Raičkovićevev esejističkim knjigama napisani su prikazi: Milivoje Marković, Kovači pesničkog slova, Borba, LVII, 30, Beograd, 1978; Predrag Prolić, Ebor po srodnosti, Savremeni, XXV, 1—2, Beograd, 1979, str. 119—121; Pavle Popović, Izuzetan poetski doživljaj, Dnevnik, XXXVIII, Novi Sad, 25. 2. 1979; Čedomir Mirković, Nezne reči, Politika, LXXV, Beograd, 5. 3. 1989; Branko Jovanović, Pisac i pisci, Borba, LXVII, Beograd, 12—13. 3. 1988; Stevan Raičković, Dnevnik o poeziji — Radivoje Mikić, Borba, LXX, 38, Beograd, 1991, str. 9; Miroslav Petrović, Letopis Matice srpske, godište 187, knjiga 448, sveska 5, Novi Sad, 1991, str. 707—708; Branko Popović, Politika, LXXXVIII, 27830, Beograd, 1991, str. 21.
8. str. 5—6.
9. str. 223—224.
10. Beleske o poeziji, str. 77.
11. na primer, Beleske o poeziji, str. 36, 41, 143, 230, te Pesničkove napomene uz »Varke« u Pesma tišine, str. 164—165. Beleska o Disu u celini je postavljanje problema tajne u poeziji, Književna reč, XI, 186—187, Beograd, 1982, str. 23 (tekst je preštampan i u knjizi Dnevnik o poeziji, pod naslovom Umesto fus-note, str. 76—77).
12. Beleske o poeziji, str. 17—18.
13. isto, str. 85.
14. isto, str. 76.
15. Portreti pesnika, str. 202.
16. videti napomenu br. 14.
17. Beleske o poeziji, str. 126.
18. ali ima i donekle suprotnih tvrdjenja: »Poezija je isto tako (...) upila bez ostatka i život svog pesnika. Da bi mogla prvo da se uobličiti, a zatim i da opstane kao samostalna pojava ili stvar za sebe, ona je dematerijalizovala svog autora.« Beleske o poeziji, str. 221.
19. Portreti pesnika, str. 32.
20. Beleske o poeziji, str. 68.
21. isto, str. 216.
22. isto, str. 215—216.

S hvatanje po kojem je poezija ostvarenje u jeziku jeste svest savremenog pisca o njenom samostalnom biću. Književnost dvadesetog veka postoji u sebi i za sebe, nezavisna od drugih sistema. Ona ima svoje zakone, koji su nastojali tokom njenog drugog trajanja u vremenu — načela oblikovanja u jeziku i kodifikovanom poretku reči. Današnja literatura poseduje svest o vlastitom kontinuitetu, a izgrađuje se, prevashodno, modifikujući načela oblikovanja. Zato Raičković insistira na tradiciji, kroki-poređenjima i uspostavljanju književnoistorijskog kontinuiteta, iako ne eksplicira uzroke. Raičković čne razrađuje ovaj stav, kao što ne razvija ni ostale. On ga samo nagoveštava i ne elaborira neku svoju eventualnu verziju ovog, već opšteg mesta savremene književne misli (o samoj sebi). Latentno prisustvo ideje samosvesti književnosti delatno je u svakoj autorovoj reči o pesništvu. U njenu posledicu može da se ubroji već činjenica da pesnik piše i ovakve, nepesničke, tekstove. A u ostale — kako sve do sada navedene Raičkovićeve teze tako i one o kojima će se tek govoriti.

Na toj poetičkoj osnovi nastaju i izjave kao što je: »Sve se svelo na reč.«³¹ Kao zajednički imenitelj slovenskih pesnika, koje je preveo u knjizi *Slovenske rime*, izvodi biblijski citat: »Iskoni be slovo. U početku beše reč.«³² Ono što povezuje poeziju na različitim jezicima jeste svest da se ona rasprostire u medijumu jezika. Raičković, na taj način, varira istu tezu — objašnjenje njene biti kao poretka reči. Lirska suština za njega je »formula«, koja se »svodi samo na nužne reči.«³⁴ Izvan tih ontoloških koordinata neminovno gubi svoj identitet i entitet. Osobitost poezije i jese u tome što ni jedan drugačiji sistem ne poseduje sposobnost da izrazi ono što može poezija — njeno biće koje egzistira u jeziku i kreira poštujući — preinačavajući načela (pre)oblikovanja reči. I pored toga, ni jedan drugačiji sistem ne poseduje sposobnost da adekvatno izrazi biće lirike. Pesništvo narasta do bića po sebi, dovoljnog samome sebi, nadređenog ostalim sistemima.

Izraz »formula«, te objašnjenje da se ona svodi na nužni minimum, uvode u sledeću grupu poetičkih problema. Njoj pripadaju i razmišljanja o poteškoćama prevodenja stihova, refleksije o ulozi »detalja« u tekstu i konkretne analize elementa njegove strukture. Termin iz egzaktne nauke, nasleđen iz pozitivističkog načina mišljenja, podrazumeva nezamenljivost obličke i značenjske jezgrovitosti lirskog izraza nekom proširenijom, opisnom formulacijom. Pesma poseduje veliku stvaralačku koncentraciju, kojom realizuje svoje estetske potencijale. Koncentracija i lapidarnost lirike, kao osnova njenog postojanja, sabijaju u neveliki prostor jedne pesme ono što bi neki drugi sistem posredovao na drugačiji način — manje svedenim jezikom i značenjem koje se uspostavlja u relaciji sa drugim oblicima postojanja. Pesma se, svojom unutrašnjom tenzijom, iscrpljuje u sebi. Ali se i u sebi zgušnjava. Značenje ne traži izvan sopstvenog konteksta, umnožavajući, na taj način, njene estetske potencijale.

Na ovo shvatanje nastavlja se i stav da je svaki »detalj« teksta ravnopravan nosilac njegovog jedinstva.³⁵ Raičković razlikuje pesnički i prozni »detalj«, pa ističe da lirski ima specifična svojstva.³⁶ Razmišljajući o njihovoj ulozi u strukturi pesme, zaključuje kako se specifična žanrovska struktura oblikuje na specifičan način, a kako je za proces struktuiranja lirskog teksta presudna uloga »detalja.« Njihova funkcija je u najmanju ruku dvostruka: na jednoj strani — oni preuzimaju ulogu nijansi u složenom oblikovanju celine, na drugoj — otvaraju čitaocu vidik u neizmerni svet asocijacija i simbola, vezanih kako za običan, svakodneveni život, tako i šire — za sudbinu čoveka.³⁷ Svaki element pesme ima barem dvojaki zadatak, što i njima ali i pesmi obezbeđuje veliku izražajnu snagu, specifičnost funkcionisanja i estetsko dejstva lirске pesme. (Poslednji citat, međutim, pokazuje je da je na ravni teorijske vesti Stevan Raičković bliži tradicionalnijem, premodernističkom objašnjenju književnosti, dok njegova stvaralačka svest pokazuje odlike modernističke samosvesti književnosti).

Delovi i celina pesme, upućeni jedan na druge, ravnopravni su i uzajamno uslovljavaju njihovo zajedničko opstajanje. Delovi kao jedinice koje deluju na svim nivoima strukture teksta, a kontekst celine kao ona uporišna tačka koja pojedinačnost elemenata obuhvata zajedničkim bićem. »Radi se o ekonomici reči i adekvatnosti slike, koji su jedna od osnovnih preokupacija lirike, ne samo naših dana nego i one iz davnih vremena.«³⁸ Jaka unutrašnja konzistentija i međusobna uslovljenost njenih sastavnih jedinica obezbeđuju višeznačnost, koju pesnik izdvaja kao jednu od ključnih odlika pesništva. Polifunkcionalni element zamenjuje više jednoznačnih »detalja« tako što aktivira svoje (skrivenne) sposobnosti. Svaka reč u pesmi, celokupnim semantičkim poljem, primarnim i sekundarnim značenjima, i nizovima asocijacija koje inicira, rezultira mnoštvom nagoveštenih sadržaja. Prevodenje poezije zato je nemoguće. Jer je nemoguće u drugom jeziku pronaći apsolutni ekvivalent za neku reč, a reč je presudni nosilac strukture lirskog teksta. Promena jezičkog koda znači i zamenu njenog semantičkog polja nekim drugim, u najboljem slučaju približnim, što uslovljava »rasipanje dragocenh kapljica« (= slojeva zvučnih, slikovnih, emotivnih i značenjskih slojeva reči). Makar se kretala i ka nijansi, promena vodi ka razlaganju lirskog jezgra, ili kako bi pesnik rekao — organizma,³⁹ principima drugačije logike. Logike drugoga jezika i logike druge pesme.

Odlučivši se na prevodenje poezije, prevodilac pristaje na rizik igranja na žici. Provalije ga vrebaju sa obe strane — zakonitosti jezika sa kojega prevodi i zakonitosti jezika na koji prevodi. On se, zato, opredeljuje za logiku igre. Zanemaruje načela oba medijuma i poštuje samo pravila nove pesme. Na ovoj tački se dva ranije navedena stava — o samostalnom biću poezije i njenoj ne prevodivosti — udružuju u ideju o »usamljenoj pesmi«. Tekstovi *Mit o poeziji* i *Tek nekoliko reči uz »Trinaest raznih pesama«*⁴² razrađuju istu tezu. Raičković objašnjava mit o poeziji kao prvenstvo koje je ona imala na hijerarhijskoj lestvici umetničkih disciplina. Za njega je pesništvo apsolutni stvaralaški princip, koji je svojim duhovnim i izražajnim otkrićima zalazio u još neistražene i neosvojene prostore. Nemirni senzibilitet lirike postavljao je imperativ inovacije, tako da je ona vodila ostale umetnosti putevima koje niko pre nje nije prošao.

Poezija je za njega sinonim estetske radoznalosti koja, ne zadovoljavajući se postojećim stanjem, neprestano pravi stvaralačke iskorake u nove kreativne sfere. Autor zaključuje kako je savremena epoha vreme demitologizacije lirike, jer pogoduje opsežnim formama, i pita se da li će pesništvo moći da opstane bez mita o sebi. Jer u novija vremena izgubilo je čelnu poziciju. Počinje čak da se povodi za drugim književnim rodovima, onima koje odlikuje veći formalni opseg i semantički radijus prostiranja. Kao posledicu navodi tendenciju lirike da i ona razmakne svoje oblike i domete. Primećuje sve veću rasprostranjenost tematskih knjiga poezije, poetskih ciklusa i varijacija na istu temu. Shodno tome, podređuje i svoja izražajna svojstva sveobuhvatnosti totaliteta epskog modela sveta, principima njegovog estetskog postojanja.

Pitanje o daljem opstanku poezije nije bez težine, jer Stevan Raičković objašnjava kako se zahtevi epohe prelamaју na fonu umetnosti, te kako se odražavaju na pomeranje unutar konzistentne lirске strukture. Umesto da se i dalje zasniva na »jedinствenoj i nedeljivoj inspiraciji«, pesma usitnjava svoje »kompaktno jezgro«, pa se »razlaže na delove oko kojih se formira više pojedinačnih, ali međuzavisnih poetskih jedinica. (...) Tako na račun svoje dubine, jedna ideja je samo proširena, a gustina njene poetske strukture — razređena. Ideja je narasla po obimu, ali je malo šta dobila na snazi.«⁴³ Lirika se odriče preimućstva sublimacije. Gubi svoje osobenosti i dolazi u situaciju da, imitujući druge oblike i njihove postupke, negira svoja načela.

Opasnost preči i pripovetci, koja je svojim svedenim sklopom najslabija poeziji. Samim tim, i ona se potiskuje u drugi plan.⁴⁴ »Usamljena pesma« bila bi tradicionalna pesma, koju odlikuje »neponovljivi put do svojih jedinstvenih sadržaja.«⁴⁵ Odlikuje ih autonomni princip postojanja. Dalja razrada ove ideje vodi ka potpunju izolaciji jedne poetske strukture. Usamljenost pesme je njena izdvojenost iz svakog konteksta koji bi joj bio ishodište ili posrednik, njeno zatvaranje u sistem sopstvene strukture. Raičković se zalaze za pesmu koja bi, kao »biće po sebi«, bila oslobođena svog autora i njegovog opusa, te književnoistorijskog ili poredbenog konteksta.⁴⁶ Insistira se na autentičnosti i originalnosti, koje se prostiru unutar zatvorenosti jednog poetskog sklopa. Pesma je »zvuk koji nije ničiji eho niti bi i sam umeo da se ponovi. /... / Ničiji potomak i nemogući predak. Izvor koji uvire u sebe.«⁴⁷

Samosvest, ključna osobina literature dvadesetog veka, dobila je u ovoj ideji jednu radikalnu varijantu. Raičković ne samo da razdvaja poeziju od ostalih sistema, posmatrajući je kao biće po sebi, koje svoje postojanje ostvaruje u jeziku, već odlazi i korak dalje. Zavrta je, zatim, u koordinate jednog jezičkog koda. Sledeća tačka je izolacija pesme i od samostalnog bića književnosti — od vanknjiževnih ali i književnih činjenica sa kojima se dovodi u vezu — do osamostaljanja bića pesme po sebi.⁴⁸ »Usamljena pesma« je Raičkovićeve zahtev za autonomijom književnog teksta, što je »izvor u koji uvire« njegova poetika. Ali to je i najprotivrečniji momenat Raičkovićeve esejijskog opusa. Može da bude sporan i kada se dovede u vezu sa njegovom težom o poretku pesme, i insistiranju na sponama između dela i tvorca, ali i na svesti o kontinuitetu lirike, o njenom trajanju u vremenu. Reč je, međutim, o različitim aspektima posmatranja pesništva, koji ne potiru jedan drugoga — viđenje prirode i svojstva lirike, te otkrivanje majstorske tajne, onog alhemijskog procesa koji umetnika dovodi do »zlatne reči.«⁵⁰ Sa druge strane, pak, posmatra se jedan lirski tekst po sebi. Autonomija i samodovoljnost teksta ne znače da pesma ne nastaje iz unutrašnjih iskustava pesnika, nego da se njma ne može objasniti. Vraćamo se jednoj od početnih teza Stevana Raičkovića. Književno delo ne može se objasniti nikako drugačije nego samo sobom.

Savremena nauka o književnosti poznaje slična učenja. Zamerke koje im se postavljaju važe i za misao Stevana Raičkovića, koji i ne pretenduje na naučnost svojih tekstova. Iskustvo stvaranja poezije i osećaj za estetsko, suočeni sa konkretnom poetskom materijom, priklonili su pesnika umerenijoj struji. O tome svedoči i opisana struktura njegovih kritičkih tekstova, priklanjanje književnoistorijskom kontekstu i kroki-poređenjima. Ne stiče se utisak da je autor nameravao da potvrdi ili osporava književne teorije, ali je njegova kritika pokazala kako je dosledna primena teze o »usamljenoj pesmi«

23. Portreti pesnika, str. 197.
24. videti napomenu br. 22.
25. Beleške o poeziji, str. 128.
26. Ovo je ključni stav Raičkovićeve razmišljanja o problemima prevodenja poezije. Predgovori njegovim prevodilačkim zbirkama, sačinjeni su u knjigama *Beleške o poeziji* i *Dnevnik o poeziji*.
27. *Beleške o poeziji*, str. 188—189.
28. isto, str. 189.
29. isto, str. 189.
30. isto, str. 190.
31. isto, str. 90.
32. Beograd, 1976.
33. *Beleške o poeziji*, str. 202.
34. isto, str. 100.
35. isto, str. 81.
36. isto, str. 44.
37. isto, str. 95.
38. isto, str. 80.
39. Umesto epilogu, u *Pesma tišine*, str. 200.
40. *Beleške o poeziji*, str. 100.
41. isto, str. 231—237.
42. *Pesma tišine*, str. 133—134.
43. videti napomenu 41.
44. isto. Ovo je jedini put da se Raičković osvrne i na druge književne rodove.
45. videti napomenu br. 42.
46. isto.
47. isto.
48. isto.
49. *Beleške o poeziji*, str. 220.
50. isto, str. 227.
51. isto, str. 100.
52. isto, str. 137. Već u sledećoj rečenici Raičković povezuje oba momenta uobličavanja pesme — i životno i literarno iskustvo, što govori da ideju usamljene pesme treba prihvatiti sa rezervom, i ne do njenih radikalnih posledica.
53. *Beleške o poeziji*, str. 82.
54. isto, str. 82 i 187.
55. isto, str. 199—200.
56. isto, str. 81—82.
57. Portreti pesnika, str. 169.
58. isto, str. 171.
59. *Beleške o poeziji*, str. 59.
60. Portreti pesnika, str. 199.
61. *Beleške o poeziji*, str. 122, 191, 194—195.
62. isto, str. 136.

teško održava, iako predstavlja njegov stvaralački ideal – integralnu, u sebe zatvorenu i zaokruženu poetsku celinu.

U samoj postavci, međutim, ugrađeni su kontraverzni elementi. Osim zahteva za autonomijom i autentičnošću književnog teksta, Raičković objašnjava da je za »usamljene pesme« karakterističan »volumen sadržaja i zbir pesnikovih otkrića«, da one »kao neka sinteza oslikavaju po čitav jedan period u pesniku« i da je u njima »sakupljeno i sažeto po jedno složenije životno i poetsko iskustvo«. ⁵¹ Ispostavlja se da ni usamljena pesma ne može da izbegne medijum jezika, što će reći i načela oblikovanja na kojima se zasniva, oličenih, ovde, u opusu i stvaralačkim fazama jednog pesnika. Teza o autonomiji književnog teksta je ključno polazište Raičkovićevih literarnih stavova. Ali »usamljenu pesmu« ne treba shvatiti kao poetički funkcionalnu tezu, nego kao pesnikov bunt protiv zapostavljanja poezije i neautentičnosti lirike. Raičkovićeva poetika jeste donekle protivrečna, ali je ne bi trebalo posmatrati na isti način kao i naučno zasnovanu teoriju. Umetnik se neprestano ograđuje od nauke, pa i pokušaj rekonstrukcije njegovih književnih pogleda treba da uvaži te ograde.

4.

Drugi deo objašnjenja »usamljene pesme«, kao integralne pesničke celine koja predstavlja sintezu pesnikovih životnih i stvaralačkih iskustava, načine sledeću grupu poetičkih problema. Ti stavovi se odnose na poreklo pesme i vezu umetnosti i stvarnosti. Raičković ističe da je pesništvo »dar boga Kairosa«. ⁵² Lirika, dakle, počiva na trenutku inspiracije. Pesnik često govori o »onom zagonetnom trenutku«, kada jedna već postojeća, ali amorfnu poetska materija, nekim nehanjnim podsticajem iz života i stvarnosti, dobija svoju prvu reč. ⁵³ Očigledno da i za njega sve ono što se dešava oko igre uobličavanja poetske materije ostaje tajna. ⁵⁴ Raičković razjašnjava i nemogućnost da se udahne život nedovršenoj pesmi. Ona mora da iskoristi svoj trenutak da bi se transformisala u poetski organizam. Naknadni rad na dovršavanju nema efekta i vrši nasilje nad prirodom poezije. ⁵⁵ To ne važi za dovršene pesme, kad treba ispraviti »nesigurna mesta«. Raičković to objašnjava intenzivom doživljaja koji stvara pesmu. Ukoliko je već uspeo da zaokruži poetski organizam, može da traje u pesniku i omogućiti dalje ispravke. Činjenica da pesma Dobriše Cesarića gotovo da i nemaju varijanti ukazuje na mogućnost drugačijeg procesa. Poetska ideja može intenzivno da se razvija »i diferencira u prilagođenoj klimi jednog određenog lirskog senzibiliteta«, a dospeva na papir tek pošto se već uobličila »iznutra«. ⁵⁶

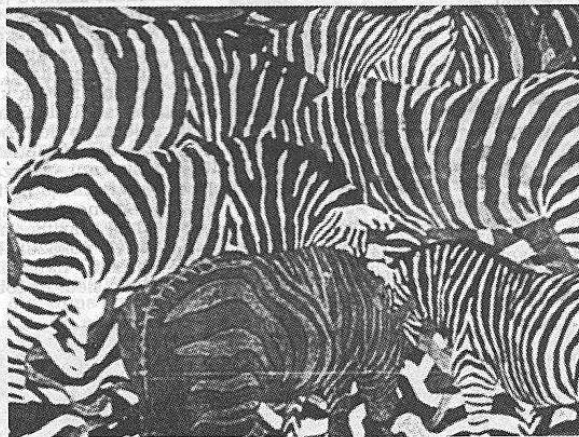
Otkrivanje složenih psiholoških mehanizama koji stvaraju poeziju, svakako, dragocena su svedočanstva o misterijama umetničkog stvaranja. Iako se zagonetka ne razrešava u potpunosti, ističu se dva stvaralačka potsticaja koja deluju na pesnika – iskustvo literature i iskustvo stvarnosti. Raičković ovde ukazuje na jednu dimenziju odnosa poezije i života. Spoljašnji svet je jedan od inicijalnih momenata umetničke kreacije. Ni u poeziji ništa ne može da nastane samo iz sebe, već »iz svog pravog emotivnog jezgra, iznutra«. ⁵⁷ Autor smatra da se pesničke teme »ne daju same izmisliti«. ⁵⁸ Potreba da se govori o životu pesnika je »i potreba da se dokuči ili barem nasluti onaj skriveni mehanizam preko koga se jedan sirovi materijal iz života uobličava u poeziju«. ⁵⁹ Zato i misli da su autobiografski tekstovi Izeta Sarajlića ključ za razumevanje njegovog dela. osim što govore o njegovoj ličnosti i životu, oni su »istovremno i ispovest o unutrašnjim svojstvima sopstvene poezije, o njenim sadržajima, motivima, pa čak i o njenim izražajnim oblicima«. ⁶⁰

Zahtev za autonomijom pesničkog teksta na ovoj tački dobija opravdanje. Raičković ne želi da svede pesništvo na mehaničko transponovanje pesnikovog života i lektire. Ono višeznačnošću i univerzalnošću prevazilazi i poruku pisca« i prostorno-vremenska ograničenja. ⁶¹ Umetnost tumači život i u tom smislu mu je nadređena. Priroda je za njega čist, destilisan prostor lirike u kojem je, kako je verovao, svaka pesnička reč sasvim suvišna. Ispostavilo se, međutim, da je njegov strah pred »bedom poezije« bio neopravdan. jer »Rakić je iz svoje ogromne vremenske udaljenosti, samo sa dve strofe, duboko protumačio i moje čase, u kojima sam se bespomoćan i bez reči nalazio«. Pesništvo nije, kako se plašio, odigralo ulogu »senke senki«. Naprotiv. Dubinom semantičkih potencijala ono dospeva do suštinskih pitanja života i sveta.

Preokret je bio potpun. Jer ne samo što je poezija protumačila konkretnu životnu situaciju, već je i život doprineo da se poezija doživi drugačije, egzaktnije. »Nikada kao do ovog trenutka nisam tako dramatično osetio kako mi se jedan poetski fragment, na svoj papirno-apstraktni način, odavno poznat iz knjiga, ukazao u toliko izmenjenom, gotovo živom obliku«. ⁶² Između poezije i spoljašnjeg sveta postoji povratna sprega, kako u smislu kreativnog impulsa tako i na ravni semantičke realizacije pesme. Uzročno-posledničnim odnosom lirika dobija i jednu dimenziju više. Dobija snagu istinitosti, bez koje bi ostala tek puka apstrakcija. Ali pesnik se suštinskim problemom odnosa (= nemoći) reči i objektivne realnosti više bavi u stihovima.

U podgrupu ovih problema može se ubrojati i odnos umetnosti i društvene stvarnosti. Raičković o njemu govori sa izra-

zito negativnom odrednicom. To ne znači da pesnik odriče lirici društvenu funkciju. On se protiv jednodimenzionalnosti preslikavanja dnevno-plotičkih zbivanja, kao i ideološkim zabranama koje se postavljaju pred umetnost, jer se protiv svako jednodimenzionalnosti u književnosti. Raičković insistira na estetskom kvalitetu pesama i autentičnosti pesničkog doživljaja, bez obzira na konkretan povod za pesmu. Zato je njegov stav prema Cesarićevoj socijalnoj poeziji pozitivan. Ona poseduje osobine lirike, kao i pesme iz drugih tematskih krugova, jer Cesarić nije podredio esetsku dimenziju pesništva utilitarnosti društvenog zadatka. ⁶³ Ratnu liriku Skendera Kulenovića odlikuje jedna retka osobina vezana za ovu pesničku vrstu – autentičnost. Uslovi promene stvarnosti otvaraju mogućnost za »poetske špekulacije«, kakve se često susreću u pesmama ratne tematike pisanim u miru. ⁶⁴ A autentičnost pesničkog doživljaja jedan je od važnih Raičkovićevih estetičkih kriterijuma, jer je zaloga istinitosti, životnosti poezije. I pored socijalnih motiva, Cesarić je »izgradio svoj svet u okvirima pisane reči jednog jezika«. ⁶⁵ Iako se model sveta delom odnosi na konkretne društvene probleme, prioritet se daje estetskoj dimenziji lirike. Ilustrativan je Raičkovićev doživljaj rane Desanke Maksimović, ukoliko se ne prihvati u doslovnom smislu. U njenim pesmama ima »nečeg tajanstvenog i nekorisnog, nečeg bez svrhe, a

Milena Ničeva

lepor i zagonetnog«. ⁶⁶ Ovakve izjave nisu zalaganje za nesvrhovitost lartpurlartizma. Raičković, koji inače nije sklon radikalnim idejama, insistira na autonomiji umetničkog stvaralaštva, ne podređujući estetsku funkciju teksta nekom vidu spoljašnje realnosti. Na taj način treba shvatiti i neke stavove koji, izdvojeni iz konteksta, mogu da zazvuče i kao negiranje prethodnih postavki. »Da li naša savremena pesnička reč ima svoje dostojanstvo, ljudsko i etičko pokriće? Svoju gordost? (...) U ime čega se danas poteže pesničko pero? Sta ga pokreće? Sta je naša pesnička pobuda i pobuna?« ⁶⁷ Poezija može da se bavi i politikom, ali samo ako je pesnik oseća kao istinski stvaralački impuls. Dignitet pesništva nije njegovog zaustavljanje na društvenoj funkciji već, modernistički shvaćeno, uzvišene pesničke misije u svetu. Stevan Raičković poeziji ne odriče etičke premise, ali je time ne određuje i ne ograničava.

Da Raičković ne želi da zatvori liriku i hermetične okvire njene forme govori već viđenje uzročno-posledičnih veza umetnosti i stvarnosti. Povratna sprega ističe još jednu osobinu, koja je po njemu bitna za liriku – komunikativnost. To svojstvo predstavlja veliku prednost dela Desanke Maksimović. ⁶⁸ Otvorenost pesništva za komunikaciju sa spoljašnjim svetom je uslov međusobnih prepletaja. Po Raičkoviću je »osnovna vrhina jedne poezije, njeno opravdanje pred drugim, njen poziv i cilj, da se ona, nekim svojim neobjašnjivim, gotovo iracionalnim svojstvima, nametne i izdvoji u moru sličnosti i tako, izabrana, usvoji«. ⁶⁹ Poredi poeziju i muziku, te ukazuje na sličnosti i razlike. Muziku objašnjava kao najapstraktniju od svih umetnosti. Njen apstraktni izraz joj otežava usvajanje, ali i oduzima svako lokalno obeležje, omogućavajući apsolutnu univerzalnost. Lirika se, iako jednostavnija za razumevanje, kao puž »zatvara u ljušturu jezika na kome je napisana«, što će reći da je njeno delovanje već samim tim sputano. ⁷⁰ Tako sama priroda poezije ograničava važnu dimenziju – odnos sa stvarnošću, vezu koja otvara prostor za međusobne uticaje i ulogu života u semantičkoj realizaciji teksta.

Raičković ne posmatra poetski organizam kao statičan, okovan, i jednom za uvek dat. Višeslojnost pesništva podrazumeva da se nagoveštena značenja mogu potencirati ili potiskivati, u zavisnosti od načina na koji se ono doživljava, ili zadatka koji se od njega očekuju. Po Raičkoviću, poezija se ostvaruje u relaciji pisac-delo-publika. ⁷¹ Po tome, čitalac je isto toliko bitan kao i pisac. Čitanje je kreativan čin. Čitalac »ne može da bude i ostane samo svedok onoga što je video: u istom času on postaje i saučesnik. Onako kako je isprva primio jednu lirsku sliku, ona će uglavnom takva i ostati u njegovom doživljaju. Nju može tokom vremena unekoliko da izmeni, dopuni ili

63. isto, str. 96–99. O odnosu prema takvim temama u književnosti pesnik svedoči i u autopoezičkim tekstovima u Suvijnoj pesmi, pokazujući da tematsko skretanje ne znači i radikalni iskorak iz globalnog poetičkog okvira.
64. Beleške o poeziji, str. 26.
65. isto, str. 83.
66. isto, str. 36.
67. isto, str. 217.
68. isto, str. 34, Portreti pesnika, str. 178.
69. Portreti pesnika, str. 33.
70. Beleške o poeziji, str. 229.
71. što je slično polazištima estetike recepcije. Ali ona Stevan Raičkoviću nije bila niti polazište niti cilj.
72. Beleške o poeziji, str. 76–77.
73. isto, str. 73.
74. Anatomija kritike, Zagreb, 1979, prevela Giga Gračan.
75. uporediti: Aleksandar Jerkov. Od modernizma do postmoderne, Pristi-na–Gornji Milanovac, 1991, str. 179–180.
76. Razmišljajući o mogućnostima književne kritike i prevodenja poezije, Raičković zaključuje da je, za razliku od tumačenja, prevodenje poezije »uzaludan napor«. Objasnjava i razloge zbog kojih tumačenju nije poreklo smisao: »U tom svesnom samozavaravanju o smislu i tumačenju poezije, za razliku od kapitalantskog zaključka o njenom prevodenju, kao da je uvek postojao i neki dublji, ne pomirljiviji razlog, koji je takođe bio poetske prirode: pokušati što intenzivnije boraviti u središtu jedne poezije, biti makar u njoj pulsirajućoj blizini, oseliti njen goli dah i čeznuti za dodiranjem – žveti sa poezijom.« Portreti pesnika, str. 31.

osiromaši samo on — ukoliko se i sam menja.⁷² Izmenjeni životni uslovi uzrokuju drugačiji odnos prema umetnosti. Tako su moguća različita vrednovanja jednog istog autora, pa i jednog istog dela. Raičković podseća na činjenicu »da se na jednu određenu poeziju, u različitim vremenskim razmacima, može gledati iz različitih uglova — i to istim očima. Proraptna pojava u ovakvim slučajevima je i različita ocena same poezije o kojoj je reč.«⁷³ A tu se negde i krije tajna njene večnosti.

Kada negira književnu kritiku, autor je osporava kao naučnu disciplinu koja pretenduje na objašnjenje lirike, sredstvi- ma koja su strana njenoj prirodi. Nasuprot savremenoj knji- ževnoj praksi koja, kako dokazuje Nortrop Fraj, i sama teži au- tonomiji sopstvenog bića.⁷⁴ Raičković je podređuje umetnič- kom stvaralaštvu, poričući je kao samostalnu disciplinu. To još jednom potvrđuje premodernističku teorijsku svest pesni- ka, budući da modernizam posmatra te dve spisateljske dis- cipline kao komplementarne. Raičkovićevo tretiranje kritike kao kreativnog čina bliže je postmodernističkom shvatanju, po kojem se pisanje, čitanje i tumačenje književnog dela izjed- načavaju u sveobuhvatnom, integralnom činu estetske kreaci- je,⁷⁵ što ga još jednom potvrđuje kao stvaraoca sklonog stvara- lačkom istraživanju i anticipiranju nadolazećih tokova. Autor ne kritiku poriče kao zapisani doživljaj, koji je za postojanje pesme bitan koliko i njen tvorac. Pesnik u inicijalnoj a doživ- ljaj čitaoca u finalnoj fazi (ili finalnim fazama) nastajanja pes- me. Kao i svako drugo čitanje. Iako je Raičkovićevo odnos prema kritici protivrećan, ona u ovakvim stavovima nalazi naj- dublje opravdanje, jer ima značajnu ulogu na ravno ostvariva- nja pesme. Ne samo da nije suvišna i da ne dopire do suštine pesništva. Ona je za opstanak lirike, selekcijom nagoveštenih značenja, neophodna. Naravno, u onom obliku u kojem ju je Raičković osmislio — nepretencioznu i nenaučnu. Samo tako može da čitaocu približi poeziju onakvom kakva zaista jeste — kao večiti glas koji se javlja čoveku iz neizmernih dubina pro- stora i vremena.

5. Književni pogledi Stevana Raičkovića nisu posebno origi- nalni, mada im originalnost i nije cilj. Za njih bi se moglo reći da su ekletični, ukoliko bi bilo tačno da je autor podsticaj

za razmišljanje nalazio u teorijskim učenjima. Pesnik se, me- đutim, oslanjao na svoje iskustvo — umetnika i čitaoca. Plura- lizam pristupa posledica je tendencije da se fenomen poezije osvetli sveobuhvatnije, ali ne i zaključaka do kojih je dolazila nauka o književnosti. Zato se tokom studije nije insistiralo na Raičkovićeovom odnosu prema pojedinim teorijskim školama, ali se izvesne sličnosti nisu mogle predvideti. Književni pogle- di Stevana Raičkovića, u najvećoj meri, pripadaju modernis- tičkom shvatanju literature. Izloženi fragmentarno, njih u ko- rice jedne knjige, osim zajedničkog duha, ne povezuje jedin- stveni sistem, koji bi različita polazišta objedinio, pretpostav- ljajući ujednačeni metodološki postupak. Protivrečnosti su pri- metne ali, zahvaljujući upravo njima, pesnik uspe da posmat- ra pesništvo sa različitih aspekata, i ukaže na mnoštvo njego- vih vidova. Celovitost je zadatak nauke. Raičković je za sebe zadržao privilegiju umetnika, kojoj je dodao tek nešto objek- tivnosti zaljubljenika, onoliko koliko se to kod zaljubljenika može.⁷⁶

Ako o književnosti nije rekao mnogo novoga, esejistički radovi Stevana Raičkovića zanimljivo su literarno iskustvo i dobar vodič kroz njegovo poetsko stvaralaštvo. Jedino što od lirike zahteva jeste da uvek i samo bude etetska delatnost čovekovog duha. U skladu sa takvim kredom gradi i esejističke tekstove. Raičkovićevo književna kritika nije obeležila ni nje- govo stvaralaštvo, niti našu književnu misao, ali postize odre- dene rezultate, pogotovo kada se uzme u obzir da je pisao i o pesnicima na koje se, inače, nije obraćala velika pažnja, kao što su Rade Drainac i Skender Kulenović. Zaključci do kojih je došao, o delu pojedinih pesnika, oslanjajući se, prevashodno, na doživljaj čitanja i iskustvo stvaranja, mogu biti naučno veri- fikovani, i izdržati tu proveru. Još jednom se potvrđuje sazna- na funkcija književnosti, a stvaralački čin potvrđuje se, istov- remeno, i kao spoznajna delatnost. Načinjući staru dilemu — da li je kritika naučna ili umetnička disciplina — Stevan Raič- ković pokazuje kako ona može da opstane iako joj se potpuno prekinu naučna dimenzija, kako može da ispuni svoje ciljeve iako sledi neobičajene, samosvojne puteve.

ZAŠTO BAŠ ŽIVOTINJE

PAPAGAJ

Imao sam papagaja. Veliku šarenu pticu drskog kljuna. Nije je trebalo mnogo učiti reči- ma, svaka joj je pristajala. Za jednu pticu bila je u tom pogledu nenadmašna. Moji ukućani saznali bi od nje mnogo o se- bi, a da nisu smeli da se uvrede. Takođe i naši cenjeni poznanici. A moj jezik, moj ljudi jezik ostajao je takoreći nevin. Ali, prokleta ptica došla mi je glave. Ta pti- ca okruglog pogleda, ptica poput sove, ta ptica loših navika. Kada nisam više umeo da ćutim i kada je moje ogorčeno krestanje izazvalo skandal, strašan po mene i po druge — odala me je. ○ ○ ○

Ivan Rastegorac

PJESMA, KONJANIKOVA

Koji napor ptice da prestigne konja!
Koji napor konja da stigne u Kordobu!

Rajko Lukač

PTIČJI POJ NA RADIJU

Tog popodneva čuo sam gututke. Glas je dopirao sa radija. Promena stanica nije dono- sila ništa drugo: samo smireno sladostrasno grleno gukanje, koje se okretanjem dugmeta moglo pojačati ili oslabiti. Sumnjičavost me izvede pred kuću. Bila su dva izvora poja: unutra, sa aparata, i napolju, sa čoravog krila obližnje vile. Tamo gde je u vi- sini tavanskog svoda stajao otvor, videh pepe- ljasta tela umilnih suseda. Ta dva blažena stvorenja ispunila su, saže- la, svo vreme, sav prostor i sve do popodne- nog života u nekoliko glasnih izraza spokoj- stva. ○ ○ ○

Ivan Rastegorac

ULTRA GODZILA

Opisati jedan dan života životinje velike pet hiljada metara.

Uspeva li njen mozak da pohvata sve signale sa tla, da li i jedan nerv doseže do dna, oseća li bol, kako rešava problem vizuelne percepcije gore (nebo), dole (zemlja), sme li agresivno da reaguje, da krene u napad s obzirom da se neće zaustaviti za još deset kilometara (to su njena dva metra), kako mokri a da ne izazove odron zemlje ispod sebe, kako se odnosi prema hiljadama životinja i životinjica koje žive na njoj (paraziti), kako se hrani, da li je dobar roditelj, kako rešava problem parenja, kako se čisti (posebno kako održava higijenu analnih otvora), je li mimikrična, ima li neprijatelja, kako se hrani s obzirom da je lako vidljiva, kako lovi (ako lovi), živi li na džinovskom planetu ili malom? Je li Bog svoje planete. . ?

Dejan Đorić

PTICE NISU ZLOPAMTILA

Otkuda kožna starinska lekarska torba u predsojlu pored vešalice? Otkuda toliko kotilaca u odeždama hirurga: pomaci travnatog? Sama i leporečiva kao zimovnik jedrenjaci- ma, otkuda, ta neizdrživa potreba po- sudivanja životinjskog lika svemu po- redbenom? Otkuda?

○ ○ ○

Dragan Grbić

Ima svakakvih priča o osvetoljubivosti i zlo- pamćenju životinja. Ali, za ptice to ne važi. Za golubove to ne važi zasigurno znam. Evo kako: Kada sam pre desetak godina bio u Parizu video sam pred crkvom Notrdam veliko jato golubova koje su turisti besomučno hranili kao da njima a ne pticama život zavisi od toga. U tom jatu bio je veliki broj čopavih ptica; ne ptica koje na jednoj nozi skakuću dok im je druga, povredena, u kolenu savijena, već jed- nonogih, ptica invalida. Slika jednonogih golu- bova dugo je živela u meni pa uminula. Nakon nekoliko godina prolazio sam kroz Trst. I tu je, na autobuskoj stanici (talasasti, plastični krov počivao je na stubovima i greda- ma od celika), tu je više od tri četvrtine ptica bi- lo obogaljeno. Beznoge. Odmarali su se na čeličnim gredama i putnike neštedimice darivali izmetom. Tada mi je neko rekao da su tim go- lubovima na spavanju pacovi odgrizli noge, a oni su se spasavali bezglavim bekstvom. (Kao i onima u Parizu). I, oni opet spavaju tu gde pa- covi caruju — autobuska stanica u Trstu i crkva Notrdam. Ako ostanu i bez druge noge izgubiće život. Ali, ptice ne mare. Ptice nisu zlopamtila. ○ ○ ○

Miloš Komadina